

O‘ZBEKISTON DAVLAT EKOLOGIYA BOSHQARUVNI HUQUQIY TARTIBGA SOLISHDA DIFFERENSIATSIYA VA INTEGRATSIYA

Axtamov Ziyodullo Abdurashidovich

O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasini “Inson huquqlariga oid xalqaro huquq” magistratura mutaxassisligi tinglovchisi

E-mail: ziyodullo.abdurashidovich@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada davlat ekologiya boshqaruvini huquqiy tartibga solishda differensiasiya va integrasiya tamoyillari bir-birini to‘ldiruvchi va mustahkamlovchi elementlar sifatida xizmat qilishi. ushbu tamoyillarning moslashuvchan va uyg‘un qo‘llanilishi ekologik siyosatning samaradorligi, tizimliliigi va barqarorligiga olib kelishi, O‘zbekistonda bu borada yo‘lga qo‘yilgan ishlar dastlabki natijalarni berayotganligi, ammo yanada chuqur huquqiy-amaliy tahlillar va institusional uyg‘unlik talab etilishi haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: davlat, ekologiya, davlat ekologiya boshqaruvi, differensiasiya, integrasiya, ekologik siyosat, ekologik siyosatning samaradorligi, huquqiy-amaliy tahlillar, institusional uyg‘unlik.

Аннотация. В данной статье рассматривается, как принципы дифференциации и интеграции в правовом регулировании государственного экологического управления могут служить взаимодополняющими и укрепляющими элементами. Гибкое и согласованное применение этих принципов способствует эффективности, системности и устойчивости экологической политики. Также отмечается, что в Узбекистане в этом направлении уже достигнуты первоначальные результаты, однако необходимы более глубокий правовой и практический анализ, а также институциональная согласованность.

Ключевые слова: государство, экология, государственное экологическое управление, дифференциация, интеграция, экологическая политика, эффективность экологической политики, правовой и практический анализ, институциональная согласованность.

Annotation. This article discusses how the principles of differentiation and integration in the legal regulation of state environmental governance can serve as complementary and reinforcing elements. The flexible and harmonious application of these principles can lead to greater efficiency, systematic implementation, and sustainability of environmental policy. It is noted that initial steps taken in this direction in Uzbekistan have begun to yield results; however, deeper legal-practical analyses and institutional coherence are still required.

Key words: state, environment, state environmental governance, differentiation, integration, environmental policy, effectiveness of environmental policy, legal-practical analysis, institutional coherence.

Atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish – har bir davlat uchun strategik ahamiyatga ega masala hisoblanadi [1]. Bu sohada samarali davlat

boshqaruvini amalga oshirish uchun huquqiy mexanizmlarni to‘g‘ri shakllantirish zarur. Ayniqsa, bu jarayonda **differensiasiya** va **integrasiya** tamoyillarining tutgan o‘rni katta.

Differentsiatsiya (lotincha *differentia* - biror narsani alohida heterojen elementlarga bo‘lish, bo‘linish, tabaqalash) va integratsiya (lotin tilidan – *integratio* - rivojlanish jarayonida har qanday qismlar yoki elementlarning bir butuniga birlashish) - bu to‘g‘ridan-to‘g‘ri qarama-qarshi bo‘lsa ham, bir vaqtning o‘zida ekologik munosabatlarga immanent bo‘lgan jarayonlar. I.O. Krasnovaning so‘zlariga ko‘ra “differentsiatsiyalashgan va integratsiyalashgan yondashuvlarning ajralmas o‘zaro ta’siri tabiatning evolyutsiyasi va uning murakkab tarkibining ob’ektiv jarayonlari bilan belgilanadi [2].

Ekologik munosabatlarni huquqiy tartibga solishning integratsiyalashuvi masalalari A.K. Golichenkov tomonidan tahlil qilindi, “bu bizning zamonamizning global muammolariga javob (bo‘lishi kerak) degan tushunchaga asoslanib”. Uning ta’kidlashicha, ekologik sohadagi huquqiy integratsiyaning mafkuraviy asosi O.S. Kolbasov tomonidan shakllantirilgan “ikki g‘oyani anglash”da yotadi: bir tomondan, tabiat moddiy atributlardan biri sifatida qabul qilinsa, ikkinchi tomondan, atrof-muhit tabiiy muhit bo‘lib, insoniyatning mavjudligi uning holatiga bog‘liq.

A.K. Golichenkov berilgan g‘oyalarning birinchisini shartli ravishda “tabiatni qayta tiklash printsipi”, ikkinchisini “ekologiya ustuvorligi printsipi” deb atashni taklif qiladi [3]. Uning fikricha, yuqorida sanab o‘tilgan printsiplarning qabul qilinishi qonunchilikni ishlab chiqish uchun asos bo‘lishi kerak – ekologiya sohasidagi huquqiy integratsiyaning haqiqiy huquqiy asosi bo‘lib, tarmoqlararo ekologik qonunchilikning yangi kodifikatsiyasi amalga oshirilishi kerak. Bunday kodlashtirishning predmeti ham ekologik standartlar (hozirgi paytda atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risidagi qonun hujjatlarida mavjud), ham tabiiy resurslardan foydalanishni tartibga soluvchi standartlar (hozirgi paytda yer, suv, tog‘-kon, o‘rmon va hayvonot dunyosi qonunlarida belgilangan) bo‘lishi kerak [4].

Ushbu xulosaga qo‘shilgan holda shuni ta’kidlash kerakki, tabiatni moddiylashtirish (*reifikatsiya qilish*) tamoyilining ekologiyaning ustuvorligi tamoyiliga nisbatan ustunligi ekologik munosabatlarni huquqiy tartibga solish o‘rnatilgandan boshlab sodir bo‘lgan va hozirgi kun uchun dolzarbdir. Ushbu bayonot atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik xavfsizlikni ta’minlash sohasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi milliy qonunchiligimizning rivojlanish tarixi va hozirgi holati bilan tasdiqlangan.

Taxminan yarim asr oldin muhokama qilingan zamonamizning global muammolariga qaramay (“o‘shish chegaralari” 1970-yillarda Rim klubi tomonidan ishlab

chiqilgan), amaldagi qonunchilikka muvofiq, jamoat munosabatlarining ko'rsatilgan sohalarini maxsus (alohida) normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi, ya'ni ushbu atamaning ma'lum bir tushunchasida - huquqiy tartibga solishga nisbatan differentsiyalashgan. A.K. Golichenkov tomonidan taklif qilingan ekologik munosabatlarni huquqiy tartibga solishga integratsiyalashgan yondashuvga qaramay, bu rasman qabul qilinmagan bo'lsa-da, shuni ta'kidlash kerakki, amalda ekologik munosabatlarni differentsiyalash oson emas.

Masalan, "atrof-muhitni muhofaza qilish" atamasining ta'rifini tanqid qilish, O'zbekiston Respublikasining "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi 09.12.1992 yildagi 754-XII-son qonunidir [5]. Ushbu qonunda atrof-muhitni muhofaza qilish tushunchasiga ta'rif berilmagan. Shu o'rinnda "atrof-muhitni muhofaza qilish" atamasining ta'rifini quyidagicha matnini amaldagi qonunga qo'shimcha qilish uchun taklif qilasmiz: **"atrof-muhitni muhofaza qilish deganda O'zbekiston Respublikasining davlat hokimiyati organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, jamoat birlashmalari va notijorat tashkilotlari, yuridik va jismoniy shaxslarning tabiiy muhitni saqlash va tiklashga, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ko'paytirishga qaratilgan faoliyati, ularning iqtisodiy atrof-muhitga salbiy ta'siri va boshqa oqibatlarini bartaraf etishga qaratilgan faoliyati"** tushuniladi.

Ushbu ta'rifdan kelib chiqib, qonun chiqaruvchi atrof-muhitni muhofaza qilish kontsepsiyasiga tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va takror ishlab chiqarishni kiritgan degan xulosaga kelish mumkin. Buning sababi shundaki, sanab o'tilgan faoliyat turlarini ajratib bo'lmaydi va shuning uchun birini ikkinchisiz amalga oshirish mumkin emas. Albatta, bular "bir tanganing ikki tomoni".

Ayni paytda "jamiyat – tabiat" sohasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi qonunlar va qonun hujjatlari sohalarining predmeti bo'yicha muhokamalar amalda davom etmayapti. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, ekologik huquq fani yondashuvni ishlab chiqdi, unga ko'ra ekologik huquq ham tor, ham keng ma'noda ko'rib chiqilishi mumkin. Tor (differentsial) ma'noda (bu amaldagi qonunchilikda amalga oshiriladi) ekologik huquq va qonunchilikning predmeti faqat atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi munosabatlardan iborat bo'lsa, keng (integral) ma'noda - atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi munosabatlarga qo'shimcha ravishda, sub'ekt atrof-muhitning alohida tarkibiy qismlaridan foydalanish va muhofaza qilish sohasidagi munosabatlarni ham o'z ichiga oladi [6]. Oxirgilar, o'z navbatida, tor ma'noda, mustaqil huquq sohalarining sub'ekti hisoblanadi.

Shu bilan birga, tabiiy resurs tarmoqlarini mulkiy munosabatlarni tartibga soluvchi tarmoqlardan differentsiatsiyalash masalasi ham olimlarning doimiy e'tiborida. Bunday tahlilning dolzarbligi, masalan, N.G. Narishevaning yer munosabatlariga nisbatan. "Yerga mutlaq davlat egaligining bekor qilinishi, yer uchastkasining ko'chmas mulk ob'yekti sifatida e'tirof etilishi, uning fuqarolik muomalasiga kiritilishi bir necha o'n yillar davomida yerdan foydalanish va muhofaza qilish sohasida rivojlanayotgan munosabatlarni fuqarolik qonunchiligidan farqli ravishda alohida tartibga solish zarurligini shubha ostiga qo'yish uchun asos bo'lib xizmat qildi" [7], deb tushuntiradi.

Vaziyatni quyidagicha tasvirlash mumkin: tabiatning birligi shubhasiz, atrof-muhitning alohida tarkibiy qismlarga bo'linishi g'ayritabiiy, shu jumladan tegishli munosabatlarni huquqiy tartibga solish nuqtai nazaridan, lekin muqarrar ravishda mavjud; ekologik munosabatlarni huquqiy tartibga solishning birligi zarurati (keng ma'noda) e'tirof etilgan, ammo bunday tartibga solishning huquqiy va tashkiliy asoslarini yaratish rasmiy yoki ilmiy kun tartibida emas.

Differentsiatsiya va integratsiyani ekologik munosabatlarga xos bo'lgan jarayonlar sifatida ko'rib, shuni ta'kidlash kerakki, bu jarayonlar bir vaqtning o'zida amalga oshirilishi kerak, lekin ular asosan ketma-ket sodir bo'ladi. An'anaga ko'ra, ekologik munosabatlarni huquqiy tartibga solishning differentsiatsiyasi [8] yoki ularning integratsiyasi metodologiyaning elementlari [9], huquqiy tartibga solish ob'ektining xususiyatlari yoki haqiqatda sodir bo'ladigan yoki amalga oshirilishi kerak bo'lgan printsip sifatida tahlil qilinadi.

Ekologik huquq fanida "jamiyat-tabiat" sohasidagi munosabatlarni qanday tartibga solish masalalari muhokamasi ikki asosiy yo'nalishda olib borildi: atrof-muhitni muhofaza qilish munosabatlari, alohida tabiiy resurslardan foydalanish munosabatlari va ekologik xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha munosabatlar mustaqil tartibga solinganida yoki integratsiyalashgan munosabatlar sub'ekti sifatida qaralganda tabaqalashtirilgan tarzda [10].

E.V.Luneva ekologik huquq tizimida tabiiy resurslardan oqilona foydalanish qonunining kontseptsiyasi va o'rnini o'rganar ekan, tabiatni muhofaza qilish va tabiiy resurslar huquqi o'rtasidagi munosabatlar to'g'risidagi ta'limotda uchta asosiy yondashuvni ajratib ko'rsatishni ta'kidlaydi: "Birinci yondashuv tabiiy resurslar huquqini jamiyatning tabiatni tartibga solishning boshlang'ich bosqichi bilan bog'liq bo'lgan eng keng atama sifatida tan olishdir. Ekologiya huquqiga mustaqil huquq sohasi sifatida hech qanday ahamiyat berilmagan yoki tabiiy resurslar huquqining bir qismi hisoblangan. Ikkinchi yondashuv huquqiy ekologiya doirasida Rossiya huquqining ikkita asosiy "ekvivalent" sohasiga qisqartiriladi: atrof-muhitni muhofaza qilish (keyinchalik -

ekologik) va tabiiy resurslar huquqi ... Uchinchi yondashuv (1) atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risidagi qonun va (2) tabiiy resurslar qonuni/tabiiy resurslar qonuni/tabiiy resurslarni boshqarish qonuni yoki bunday shakllanishning istiqbolli tendentsiyasining kombinatsiyasi sifatida atrof-muhit huquqini keng tushunishga asoslangan [11].

Shuni ta’kidlash kerakki, tavsiflangan yondashuvlarning hech birida integratsiya va differentsiatsiya jarayonlari, tabiatning o‘zidan farqli o‘laroq, bir butun va o‘zaro bog‘liq hodisa sifatida qaralmaydi: ya’ni, tabiat - V.V Petrov yozganidek, “bu integratsiyalashgan va bir vaqtning o‘zida differentsiatsiyalashgan boshqaruv ob’ektidir” [12], va bu ob’ektga nisbatan tashkiliy ta’sir qanday amalga oshiriladi - bu integratsiya yoki differentsiatsiya.

Ekologik munosabatlarga nisbatan integratsiya va differentsiatsiya bir-biriga qarama-qarshi bo‘lmasligi kerak. Ushbu hodisalarning qarama-qarshi tabiatiga qaramay, ularni birgalikda amalga oshirish ekologik munosabatlarning o‘ziga xos xususiyatlarini tartibga solishning asosiy tamoyillari, tamoyillari va yondashuvlari birligi bilan hisobga olish imkonini beradi.

N.D.Kazantsev tabiiy resurslardan foydalanish va ularni muhofaza qilish bilan bog‘liq munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilik tarmoqlarining differentsiatsiya ularni integratsiyalashuv muammosini keltirib chiqarishini ta’kidladi [13]. Bu g‘oyani hozirgi bosqichda davlat ekologiya boshqaruvini huquqiy tartibga solishni takomillashtirish yo‘llarini izlash kontekstida ishlab chiqishda quyidagilardan kelib chiqish taklif etiladi.

Samarali davlat ekologik boshqaruvini amalga oshirishning zaruriy sharti tegishli ijtimoiy munosabatlarni yagona (integratsiyalashgan) huquqiy tartibga solishdir. Uni shakllantirish uchun biz atrof-muhit qonunchiligini kodifikatsiya qilish haqida gapirishimiz kerak. Tartibga solishning birligi faoliyat shakllari - atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va insonning ekologik xavfsizligini ta’minlash nuqtai nazaridan ham, “tabiiy muhitning tarkibiy qismlari” - yer, yer osti boyliklari, suv, o‘rmonlar va hayvonot dunyosi nuqtai nazaridan ham amalga oshirilishi kerak. A.K. Golichenkov tomonidan taklif etilgan ekologik qonunchilikning “tarmoqlararo kodifikatsiyasi” konsepsiyasi asos sifatida qabul qilinishi kerak, bu erda Rossiya Federatsiyasining Ekologik kodeksi “mavjud sohaviy kodifikatsiya qonun hujjatlari orasida ko‘rinmaydi, lekin ularning o‘rniga qabul qilinadi” [14].

Tabiatni alohida tarkibiy qismlarga bo‘lish asosida ekologik munosabatlarni huquqiy tartibga solish bilan “mamlakatda ekologik xavfsizlikning samarali tizimini yaratish” integratsiya yondashuvini amalga oshirish uchun faqat ekologik qonun hujjatlarini kodlashtirishning bunday chegaralari ko‘rib chiqilishi kerak tabiiy ob’ekt, o‘z maqsad va

tamoyillarini belgilash, har biri uchun maxsus cheklovlar” ni engib o‘tish kerak. Bunday yondashuvni “ekotizimli” deb atash taklif etiladi [15].

Tabiiy ob’ektlardan foydalanish va ularni muhofaza qilishning yagona rejimini ularning joylashgan hududiga qarab qisman qo‘llash amaldagi ekologik qonunchilikka ma’lum. Ekologik-huquqiy fanda “atrof-muhit munosabatlarini tartibga solishning kompleks va tabaqalashtirilgan yondashuvlarini uyg‘unlashtirish vositasi sifatida” bunday yondashuvni boshqa hududlarga ekstrapolyatsiya qilish taklif etiladi [16].

Shunday qilib, O.I. Krasnovaning ta’kidlashicha, bir xil ekotizimga mansub tabiiy ob’ektlardan foydalanish va muhofaza qilishning yagona rejimi qo‘llanilishi kerak; ularning har birida iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish, aholi punktlarini qurish va rivojlantirish uchun ekotizimning uni saqlash uchun ma’lum bir qiymati va ahamiyati mezonidan kelib chiqqan holda turli talablarni belgilash zarur; shuningdek, inson ehtiyojlarini qondirish uchun yaroqliligi, antropogen bosimga zaifligi, tabiatning inson faoliyati ta’sirida o‘zgarishlarga moslashish vaqti va oqibatlarini. Ekotizimlarning o‘zlari hali aniqlanmagan turli mezonlarga ko‘ra farqlash taklif etiladi [17].

Masalan, bunday mezon asosiy element yoki tabiat hodisasi yoki uning o‘ziga xosligini belgilaydigan landshaft xususiyatlari bo‘lishi mumkin. Ekotizimlarning chegaralarini aniqlash uchun har bir ekotizimning chegaralarini tegishli zonalarining chegaralari shaklida o‘rnatgan holda “ekologik yoki ekotizimlarni rayonlashtirish” dan foydalanish taklif etiladi.

“Kompleks, ekotizimlarni tartibga solish” g‘oyasi va yondashuvini qo‘llab-quvvatlagan holda, tartibga solish va boshqarish faqat hududiy printsip bo‘yicha emas, balki amalga oshiriladigan ob’ektni belgilash taklifini amalga oshirish, muqarrar ravishda I.O. Krasnova to‘g‘ri ta’kidlaydiki, ekotizimni o‘zi taklif qilgan mezonlarga ko‘ra aniqlashda “ekologik rayonlashtirish murakkab tuzilishga ega bo‘lishi mumkin. Masalan, pasttekislik ekotizimlarida, shahar ekotizim zonalarida, sanoat va qishloq ekotizim zonalarida tegishli huquqiy rejim bilan ajralib turish mumkin [18].

Yuqorida aytilgan kamchiliklar bilan bog‘liq holda, huquqiy tartibga solish va boshqarish amalga oshiriladigan ob’ektni aniqlashning hududiy printsipti yanada oqilona ko‘rinadi, albatta, uni tasdiqlovchi har qanday qoidadan istisnolar bo‘lishi mumkin va ba’zi hollarda taklif qilingan hududiy yondashuv yagona bo‘lishi mumkin emas. Bunday istisnolar doimiy (masalan, Orol dengizi, Aydar ko‘li hududlari) yoki vaqtinchalik (masalan, ekologik ofat zonalarini (hududlari)) bo‘lishi mumkin.

Ekologiyani boshqarishni tashkil etish va amalga oshirishda birinchi navbatda hududiy asosda ajratilgan ob’ektlar chegaralarida hududning geografik, iqlimiy, landshaft va boshqa xususiyatlarini eng maqbul tarzda hisobga olish mumkin.

Amaldagi qonunchilikdagi integratsiyalashgan yondashuv “differensial yondashuvni ishlab chiqishda erishilgan yutuqlar fonida” [19] “zaif talabga ega” bo‘lib qolayotganligi haqidagi ta’kidlash, ularning munosabatlarining “mos kelmaslik” kabi xususiyati bilan to‘ldirish mumkin: ob’ekt bo‘yicha yondashuvga asoslangan differentsiatsiya, atrof-muhit qonunchiligining umumiy integratsiya tamoyillari, chunki u "tabiatdagi ob’ektlar, hodisalar va jarayonlarning dialektik o‘zaro bog‘liqligi" ni hisobga olmaydi [20].

Atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risidagi qonun hujjatlarining qoidalari o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘lgan va o‘ziga xos tartibga solish bilan bog‘liq bo‘lmagan hollarda ham (masalan, atrof-muhit monitoringi, atrof-muhitga ta’sirni baholash, ekologik ekspertiza, standartlashtirish va boshqalar), ularni to‘g‘ri amalga oshirishga erishish qiyin, chunki bu atrof-muhitni muhofaza qilish qonunchiligi bilan bir qatorda yer, suv, tog‘-kon, o‘rmon va hayvonot dunyosi qonunchiligini kompleks qo‘llashni talab qiladi.

Tabiatni kompleks boshqarishni tartibga solish atrof-muhitni muhofaza qilish va uning resurslaridan oqilona foydalanish masalalarini hal qilishda katta salohiyatga ega bo‘lib, ba’zi tabiiy ob’ektlarni va boshqalardan foydalanish jarayonida atrof-muhitni muhofaza qilish talablarini belgilash orqali ekotizimli yondashuvni amalga oshirishga imkon berdi - yerdan foydalanish, o‘rmondan foydalanish, yer osti boyliklaridan foydalanish, suvdan foydalanish, boshqa tabiiy resurslardan foydalanish.

Yuqorida keltirilganlarni umumlashtirib, Ozbekiston milliy qonunchiligida differentsiatsiya va uning ahamiyatini quyidagicha tavsiflashimiz mumkin. Differentsiatsiya – huquqiy tartibga solish jarayonida turli ekologik obyektlar, hududlar va faoliyat turlarining xususiyatlarini hisobga olishdir. Buning orqali har bir sohada **ixtisoslashgan yondashuv** ta’minlanadi.

Qonunchilikdan misol:

- "Ekologik nazorat to‘g‘risida"gi Qonuni (2021) – mazkur qonunga muvofiq, davlat ekologik nazorati turlari faoliyat turiga qarab maxsuslashtirilgan: atmosfera havosi, suv, yer, bioaholi va boshqalar bo‘yicha alohida nazorat mexanizmlari nazarda tutilgan.

- "Suv va suvdan foydalanish to‘g‘risida"gi Qonun (1993, tahririda) – faqat suv resurslarini boshqarishga yo‘naltirilgan bo‘lib, suv manbalariga nisbatan huquqiy yondashuvda ixtisoslashuv mavjud.

- Qoraqalpog‘iston Respublikasidagi ekologik ahvol yuzasidan maxsus qarorlar – bu qarorlar mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olgan holda qabul qilingan.

Ozbekiston milliy qonunchiligida Integrasiya va uning zaruriyatini quyidagicha baggokashimiz mumkin. Integrasiya – ekologik boshqaruvning barcha tarmoqlarini, sohalarini va davlat organlarini uyg'un holda faoliyat yuritishini ta'minlashdir.

Qonunchilikdan misol:

• O'zbekiston Respublikasining Ekologik kodeksi (2021) – ushbu kodeks nafaqat atrof-muhit muhofazasi, balki yer, suv, havo, bioivroli xilma-xillik, xo'jalik faoliyati kabi sohalarini birlashtirgan holda, yagona tizimli yondashuvni joriy qilgan.

• "Barqaror rivojlanish maqsadlari" (BRM) doirasidagi milliy strategik dasturlar – sog'liqni saqlash, qishloq xo'jaligi, sanoat va ekologiya sohalaridagi siyosatlar integrasiyalashtirilgan holda olib boriladi.

O'zbekistonda davlat ekologiya boshqaruvni huquqiy tartibga solishda differentsiatsiy va integratsiya tamoyillari ijrosi holati bo'yicha tahlilimiz quyidagi muxtasar xulosaga olib keldi:

O'zbekistonda so'nggi yillarda ekologiya sohasidagi islohotlar tubdan yangi bosqichga chiqdi. Ayniqsa:

• 2021 yilda Ekologik kodeksning qabul qilinishi – sohadagi tarqoq normativ-huquqiy hujjatlarni integrasiya qildi;

• Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligining tashkil etilishi – institusional integrasiyaning yaqqol namunasi;

• Har bir hudud uchun alohida ekologik dasturlar qabul qilinmoqda – bu differentsiatsiyaning amaliy ifodasidir (masalan, Orolbo'yi hududlarini tiklash dasturi).

Biroq muammolar ham mavjud:

- Davlat organlari o'rtasidagi vakolatlar takrorlanishi;
- Hududiy ekologik ma'lumotlarning umumlashtirilmaganligi;
- Qonunlarni amalda ijro etishda tizimlilik yetishmasligi.

Shuni ta'kidlash kerakki, atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashning maqsadlariga atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashning asosiy yo'nalishlari bo'yicha ekologik munosabatlarni ob'ekt bo'yicha tartibga solish printsiplari asosidagi huquqiy tartibga solishga erishish mumkin faqat differentsiatsiyaning hududiy (makon) mezonlari ob'ektiv deb tan olinishi mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, differentsiatsiy faqat belgilangan chegaralar doirasida amalga oshirilishi mumkin. Uning asosiy maqsadi har xil shart-sharoitlarga (tabiiy, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqalar) ega bo'lgan ma'lum bir hudud va (yoki) akvatoriyaga nisbatan umumiy huquqiy normani individuallashtirish va mohiyatan bir xil ijtimoiy ekologik munosabatlarni sun'iy ravishda ajratmaslikdir. Davlat ekologiya boshqaruvini

raqamlashtirish taklif etilayotgan yondashuvni amalga oshirish uchun tashkiliy asos yaratadi” [21].

Xuddi shuningdek, O‘zbekistonda davlat ekologiya boshqaruvini huquqiy tartibga solishda **differensiasiya** va **integrasiya** tamoyillari o‘zaro uyg‘un holda qo‘llanilishi lozim. Bu tamoyillar orqali:

- Turli sohalar uchun maxsuslashtirilgan, samarali huquqiy mexanizmlar yaratiladi;
- Barcha davlat organlari va jamoatchilik ishtirokida kompleks ekologik boshqaruv ta‘minlanadi.

Davlat ekologiya boshqaruvini huquqiy tartibga solishda differensiasiya va integrasiya tamoyillari bir-birini to‘ldiruvchi va mustahkamlovchi elementlar sifatida xizmat qiladi. Ushbu tamoyillarning moslashuvchan va uyg‘un qo‘llanilishi ekologik siyosatning samaradorligi, tizimliliigi va barqarorligiga olib keladi. O‘zbekistonda bu borada yo‘lga qo‘yilgan ishlar dastlabki natijalarni bermoqda, ammo yanada chuqur huquqiy-amaliy tahlillar va institusional uyg‘unlik talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (01.05.2023 йилда қабул қилинган) // Lex.uz. Электрон ресурс: URL: <https://lex.uz/docs/6445145>
2. Краснова И.О. Дифференциация и интеграция в экологическом праве: на пути к сближению // Экологическое право. 2015. № 4. С. 9-16.
3. Голиченков А.К. Основы интеграции правового регулирования экологических отношений: реалии и перспективы // Экологическое право. 2012. № 4. С. 32-36; Колбасов О.С. Завещание экологам // Журнал российского права. 2000. № 5/6. С. 89—90; Терминологические блуждания в экологии // Государство и право. 1999. № 10. С. 27-37.
4. Ozbekiston Respublikasining 09.12.1992 yildagi 754-xii-son “Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida” Qonuni. Elektron resurs: <https://lex.uz/docs/107115>
5. Голиченков А.К. Экологический кодекс Российской Федерации: основные элементы концепции проекта // Экологическое право России: Сборник материалов научно-практических конференций. Юбилейный вып. 1995—2004 гг. / сост.: А.К. Голиченков, И.А. Игнатьева, А.О. Миняев / под ред. А.К. Голиченкова. М.: ТИССО, 2004. В 3 т. Т. 1. С. 628—636; Голиченков А.К. В поисках методологии экологического права // Экологическое право России: Сборник материалов научно-практических конференций. Юбилейный вып. 1995—2004 гг. / сост.: А.К. Голиченков, И.А. Игнатьева, А.О. Миняев / под ред. проф. А.К. Голиченкова. М.: ТИССО, 2004. В 3 т. Т. 3. С. 257-287. Голиченков А.К. Концепция экологического права как отрасли права, науки и учебной

- дисциплины. Стендовый доклад и тезисы выступления на секции философии, социологии, психологии и права ООН РАН 23.11.2011 М.: ЮФ МГУ, 2011. С. 10-12.
6. Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. С. 76; Голиченков А.К. Понятие, предмет и система экологического права в широком смысле слова // Экологическое право России: Сборник матер. науч.-практ. конф. 1995—1998 гг. М.: Зерцало, 1999. С. 317-320; Голиченков А.К. Эколого-правовой словарь // Экологическое право. 2005. № 4. С. 51; Дубовик О.Л. Экологическое право. С. 10, 12; Игнатьева И.А. Проблема вариативности определения предмета экологического права // Электронное приложение к «Российскому юридическому журналу». 2019. № 4. С. 73—81; Крассов О.И. Экологическое право: Учебник. С. 39; Экологическое право: учебник для вузов / под ред. С.А. Боголюбова. С. 28.
  7. Нарышева Н.Г. К вопросу о предмете земельного законодательства // Экологическое право. 2020. №6. С. 9—14.
  8. Колбасов О.С. Экология: политика — право. Правовая охрана природы в СССР. С. 151; Полянская Г.Н. Закон об охране природы в СССР // Ученые записки ВНИИСЗ. 1972. Вып. 26. С.129-138.
  9. Голиченков А.К. Основы интеграции правового регулирования экологических отношений: реалии и перспективы. С. 32-33.
  10. Стрежнева А.В. Интегрированный и дифференцированный подходы к правовому регулированию аренды природных объектов // Журнал российского права. 2010. № 11. С. 109-114.
  11. Лунева ЕВ. Понятие и место права рационального природопользования в системе экологического права // Экологическое право. 2020. № 6. С. 35-42.
  12. Петров В.В. Экология и право. М.: Юридическая литература, 1981. С. 24.
  13. Казанцев НД. О состоянии и задачах научно-исследовательской работы в области природоохранительного законодательства // Ученые записки ВНИИСЗ. 1972. Вып. 26. С. 122-128.
  14. Голиченков А.К. Основы интеграции правового регулирования экологических отношений: реалии и перспективы. С. 35.
  15. Бринчук ММ. О комплексном природопользовании // Экологическое право. 2002. № 5. С. 2-7; Краснова И.О. Дифференциация и интеграция в экологическом праве: на пути к сближению // Экологическое право. 2015. № 4. С. 9-16.

16. Бринчук М.М. О комплексном природопользовании // Экологическое право. 2002. № 5. С. 2-7.
17. Краснова И.О. Дифференциация и интеграция в экологическом праве: на пути к сближению // Экологическое право. 2015. № 4. С. 9-16.
18. Краснова И.О. Дифференциация и интеграция в экологическом праве: на пути к сближению // Экологическое право. 2015. № 4. С. 17.
19. Osha joyda.
20. Bekzod o'g'li, J. F. (2024). Kriminalistik huquq va jinoyatlarning oldini olish. International innovation and researches, 1(3), 53-55.
21. Бринчук М.М. О комплексном природопользовании. // Экологическое право. С. 2-7.
22. Bekzod o'g'li, J. F. (2024). О 'zbekistonda inson huquqlari va milliy qonunchilikni takomillashtirish. Международный журнал теории новейших научных исследований, 2(10), 173-176.
23. Бринчук М.М. Правовой механизм сохранения (восстановления) экологических систем // Экологическое право. 2008. №2. С 2-9.